
PRIKAZ

Zrinka Jelaska
FONOLOŠKI OPISI HRVATSKOGA JEZIKA;
GLASOVI, SLOGOVI, NAGLASCJI

Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2004.

Ivan Ivas
Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

Knjigu ovoga sadržaja, dugo očekivanu, pisanu s velikim znanjem a jasnim i razumljivim načinom, stručna javnost može samo s radošću pozdraviti. Bit će korisna studentima, ali i stručnjacima – jer daje dobar pregled znanja o predmetu, uključujući novije teorije jezika, koje predmet osvjetljavaju iz drugih kutova i s drugačijim svjetlom. Također se kritički odnosi prema dosadašnjim opisima i sustručnjake poziva i uključuje u teorijski utemeljenu diskusiju o otvorenim pitanjima fonološkog opisa hrvatskog jezika, a time i hrvatskog pravogovora i pravopisa. Veliku vrijednost knjige vidim u novinama koje donosi i u kritičkom odnosu prema dosadašnjim opisima, no ujedno i u načinu na koji to čini. Novine se ne nameću, nego obrazloženo predlažu, a kritike su češće implicitne (nakon pregleda tuđih rješenja slijedi autoričin prijedlog), a rjeđe eksplicitne (primjerice na str. 53. i 56., gdje se komentiraju rješenja u *Gramatici hrvatskog književnog jezika* autora E. Barić i suradnika).

Knjiga ima oko 250 stranica, sadrži uvod, poglavlje o glasovima (a unutar njega obrađen je i sloj još manjih jedinica – unutrašnjih razlikovnih obilježja), poglavlje o slogu, poglavlje o naglascima, popis literature, tabelu međunarodne fonetske abecede i rječnik glasovnoga nazivlja. Taj je rječnik veoma koristan jer se u knjizi upotrebljava, preporučuje ili daje na prosudbu dosad neupotrebljavano ili manje poznato fonološko i fonetsko nazivlje. On također ublažuje nedostatak predmetnog (ili pojmovnog) kazala.

U uvodnom poglavlju autorica daje pregled funkcija jezika i argumentirano predstavlja svoj teorijski pristup (spoznajni ili kognitivno-lingvistički) i način fonološkog opisivanja (višeglasni) koji je od postojećih odabrala kao najprikladniji. Spoznajni pristup jeziku ističe da je jezik sastavni dio opće ljudske spoznajne sposobnosti, u istraživanje jezika uključuje i govornika i situaciju u kojoj komunicira. Iz takvog pristupa nužno proizlazi i uključivanje značenja u istraživanje jezika, priznavanje važnosti i neverbalnih znakova za obradu verbalnih. Pri objašnjavanju jezičnih pojava poziva se na govornikov um, naročito na njegovu sposobnost da stvara kategorije, da cjelinu može

rekonstruirati na osnovu nekih dostupnih dijelova i da po potrebi okolne predmete promatra čas kao likove ili figure, čas kao dio pozadine. Pretpostavlja se da tek u okviru većih jezičnih jedinica manje jezične jedinice dobivaju i obavljaju svoje jezične uloge. Tako se fonemski sustav smatra proizvodom rječnika, a ne obrnuto, što je važno za razumijevanje usvajanja fonemskog sustava i procesa opismenjavanja. Smatra se također da govornici u svoj umni rječnik spremaju i cjelovite oblike i elemente s pomoću kojih mogu, primjenjujući pravila, sastavljati različite nove oblike.

U središte pozornosti ova nam knjiga postavlja spoznajnolingvistički koncept kategorizacije (razvrstavanja i svrstavanja), koja omogućuje i poistovjećivanje različitog (svrstavanje različitih jedinica u istu kategoriju) i razlikovanje jedinica iste kategorije. Kategorije su strukturirane tako da imaju središnji dio i rubna područja. (Autorica to ne spominje, ali ta se struktura može objasniti i kao usredištenost, to jest kao rezultat procesa usredištavanja, vidljivog i u funkcioniranju jezika i u funkcioniranju širih društvenih kodova, koji se prenose i jezikom, primjerice – svjetonazora ili ideologije.) Upravo razlikovanjem središnjeg dijela kategorije kao prototipa od njezinih rubnih područja mogu se objasniti pojave u svim jezičnim slojevima. Prototipno i rubno područje ima svaki pojedini jezik, ali se jednako može jezične univerzalije smatrati prototipnima, a posebnosti pojedinih jezika rubnim obilježjima jezika kao općeljudske sposobnosti. Primjerice, prednji su vokali prototipno nezaobljeni, a rubno su zaobljeni; stražnji su vokali, obrnuto, prototipno zaobljeni, a rubno su nezaobljeni. Suglasnici su prototipno zatvornici, samoglasnici su prototipno otvornici, no rubno te dvije kategorije mogu imati suprotne slogovne uloge. Silazni naglasci su prototipni a uzlazni rubni; mjesto naglaska na prvom slogu riječi je prototipno, a sva su druga mjesta rubna.

Po autoričinu mišljenju, u kognitivnom teorijskom okviru, s pomoću pojmova *prototipno* i *rubno* moguće je objasniti teškoće u određivanju vrijednosti pojedinih glasova, odnosno prisutnosti i odsutnosti njihovih obilježja, je li neki glas u određenom jeziku uopće fonem ili nije, zašto se stručnjaci ne slažu oko kategorijalne pripadnosti pojedinih glasova, broja fonema u nekom jeziku (u hrvatskom je to slučaj zbog nejasnog statusa slogotvornog *r* i dvoglasa *ie*) te zašto se, primjerice, fonološka obilježja jednog jezika dijelom mogu tumačiti kao općejezična (i prototipna), a dijelom kao posebna (i rubna). Budući da su gotovo obavezni dio fonemskog repertoara u svim jezicima svijeta, neki su glasovi općejezično prototipni fonemi (*a, e, u, p, k, s*). Glasovi koji se javljaju rjeđe, ili samo u pojedinim jezicima, pripadaju rubnom području (u hrvatskom su to diftonzi i zvučne palatalne afrikate). Kako je jedno od osnovnih mjerila prototipnosti učestalost, očigledno se pojmovni par *prototipno* – *rubno* može primijeniti i u stilističkom jezičnom sloju, gdje je mjerilo za razlikovanje stilski obilježenog od stilski neobilježenog (ne)običnost.

Izabrani teorijski okvir naročito je pogodan za objašnjenje osnovnog fonološkog pojma – fonema. Fonem je rezultat općeljudske sposobnosti kategorizacije, umna slika glasa, i organizacijski uzorak. Također se jednostavno

objašnjava odnos fonema (kao jezične jedinice) i njegovih različitih glasovnih manifestacija u govoru: fonem pripada općem i onome što je u govornikovoј svijesti (ono što govornik misli da izgovara), a glas je *izraz* onoga što je u svijesti (to je ono što govornik izgovara misleći da izgovara fonem). U ovom se pristupu odstupanja od pravila ne smatraju narušavanjem sustava, nego ih se tumači kao pojave koje su složenije i u sustavu rubnije.

Fonološki se pristup uklapa u kognitivistički teorijski okvir po usmjerenju na oblik, a višeglasni se opis uklapa po tome što jasno pokazuje viđenje jezika kao sastavljenog od simultano postojećih slojeva. Višeglasna je fonologija zato nesljedbena ili nelinearna. Dijagramski se jasno i pregledno prikazuju odnosi među slojevima i otkloni od prototipnih odnosa.

Da bi bio potpun, fonološkom opisu u ovoj knjizi nedostaje još jedan sloj – sloj rečenične prozodije, to jest intonacije. No, on u podnaslovu nije ni najavljen. Trima najavljenim slojevima nije dan jednak prostor: slogovni je sloj predstavljen najopširnije, naglasni sloj najsazetije. No, to je samo pokazatelj razlika u autoričinom posvećivanju pozornosti pojedinim jezičnim slojevima. Iako autorica na jednom mjestu dokazuje razliku između fonologije i fonetike, u obradi svih triju slojeva, najviše u obradi glasova, jasno se vidi da su fonetika i fonologija dvije strane istog predmeta, ili, točnije, gledanja iz dvaju motrišta na jedan predmet. Uostalom, u knjizi koja se bavi fonološkim opisom odsječni (segmentalni) jezični sloj, kojem uobičajeno odgovara termin *fonem*, obrađuje se u poglavlju pod nazivom *Glasovi*. Stoga je možda uz opise proizvodnje jezičnih elemenata trebalo, barem kao ilustraciju, priložiti i po koju sliku, kakve su uobičajene za fonetske prikaze. Time pristup ne bi bio manje fonološki, a opisi fonetskih činjenica, na kojima se temelji i nazivlje, bili bi jasniji.

Najzanimljiviji dio poglavlja o glasovima, a za autora ovoga prikaza i najzanimljiviji dio knjige, jest predstavljanje novog nazivlja za govorne i glasovne pojmove. Predloženi su hrvatski nazivi za fonetske pojmove koji su se dosad označavali samo međunarodnim terminima, primjerice: oblikovači (artikulatori), glasničenje (fonacija) te za pojmove za koje su se upotrebljavali engleski izrazi, primjerice: dotačnik (*tap*), okrznik (*flap*). To je pokušaj da se upotpuni postojeće manjkavo hrvatsko nazivlje, tako da za svaki međunarodni termin (obično latinskog ili engleskog podrijetla) u hrvatskom supostoji i domaći ekvivalent. Taj poduhvat ne treba shvatiti kao izraz jezičnog čistunstva (jer se ne zagovara isključenje međunarodnih termina), nego brige za jasnoću. Rad na nazivlju nije površinski: uodnošavanje tradicionalnih međunarodno prihvaćenih termina s postojećim domaćim nazivljem te pokušaj stvaranja odgovarajućeg novog nazivlja nužno uvlači u dubinu odnosa riječi i stvari, odnosno termina, pojmova i stvari. Tako se ujedno otkriva neprikladnost upotrebljavanih termina koji skreću pogled na nebitno ili čak zastiru pravu narav predmeta (primjerice stariji naziv *guturali*, koji preširoko obuhvaća glasove proizvedene grkljanom, ždrijelom i mekim nepcem). Obnavljanje je nazivlja efikasan način da se osvijesti znanje o predmetu, pa zato i ključni dio svake struke. Naročito je važno studentima naglasiti da je dobro da znaju sva postojeća imena jednoga glasa, jer

svako ime opisuje drugi aspekt njegove pojavnosti: neki nazivi potječu od proizvodnje, a neki od slušnog dojma (primjerice, različiti nazivi za istu kategoriju glasova: *frikativ* i *spirant*, a u hrvatskom: *tjesnačnik* i *strujnik* te oznake pripadnosti široj kategoriji – *šumnik*, *šuštavac*, *piskavac*). Osim sadržajne jasnoće (prozirnosti prema predmetu i ujedno slikovitosti), autoricu je u stvaranju novih naziva vodilo i formalno načelo – da je naziv u jednoj riječi. Autoričinu nastojanju da poštuje i sadržajno i formalno načelo hrvatski je jezik ponegdje pružao otpor. Svjesna toga, autorica je pozvala sustručnjake na procjenu ponuđenog te na sudjelovanje u tom važnom (logotetskom) zadatku. Osjetivši se pozvanim na diskusiju, uz pohvale za poduhvat i velik broj uspješnih nazivnih novotvorbi, ponudio bih i neke sugestije. Ispričavam se što, zasad, uz kritički osvrt neću uvijek moći ponuditi i drugačije (eventualno bolje) rješenje.

Načelno, mislim da bi prihvaćene međunarodne termine (dakle one koje novija otkrića nisu učinila zastarjelima i netočnima) trebalo prevoditi tako da se ne skreće nepotrebno u drugo metaforičko područje. Primjerice, ako je *velum* (meko nepce) zastor, ne treba otići u udaljeno iskustveno područje moreplovstva i prevesti ga s *jedro*. Glas bi, dakle, mogao biti *zastornik*, a ne *jedrenik*. *Rubnik* bi bio i adekvatniji i jasniji naziv nego ponuđeni *okretnik*. Umjesto *podvršnik*, retrofleksni bi glas mogao biti *svijeni*. Umjesto *uzvršnik* (laminarni glas, prema lat. *lamina*, engl. *blade*), predlažem, doduše izgovorno nešto teži, ali izravan prijevodni ekvivalent – *oštričnik*.

Umjesto *haktanik* (za aspirirani glas) predlažem kraći oblik – *haknik*. Umjesto *zvučnik* i *bezzvučnik* bolji bi bili nazivi *glasnik* i *bezglasnik*, jer osim što je to izravan prijevod (engl. *voiced*, *voiceless*) te što *zvučnik* u hrvatskom znači i dio elektroakustičke opreme, treba voditi računa o akustičkoj terminologiji, u kojoj je zvuk širi pojam, koji kao podvrste obuhvaća ton, šum i prasak. (Za slogovne uloge ostao bi par *samoglasnik* i *suglasnik*). S obzirom da izraz *desni* nije prostorno precizan, za alveolarni bi glas umjesto *desnik* (i također ponuđenog – *grebenik*) bolji bio naziv *nadzubnik*. Umjesto rjeđe i izgovorno teže riječi *hrbat* (iz koje je izveden naziv *hrptenik*) zadržao bih naziv *leđa jezika* i izvedenicu *leđnik*. Za rofone glasove, kojima pripadaju i nevrbrantni približnici (kao primjerice u engleskom i njemačkom) ne čini se adekvatan naziv *drhtajni(ci)*, tim više što treba razlikovati potkategoriju *treptajnika* (vibrante). Inače se hrvatski *r* tretira nedosljedno: na str. 43. kao približnik, a na str. 44. autorica kaže da se u približnike ne ubrajaju treptajnici i okrcnici. Također, u rječniku je naznačena kao da postoji, ali nije jasno iskazana razlika između treptajnika i titrajnika. Trebalo bi i nazivljem naznačiti razliku u dvjema ulogama grkljana (glote) – kao artikulatora (oblikovača) i kao inicijatora (pokretača), pa naziv *glotalni* zadržati za prvu ulogu, a *glotički* za drugu te tu razliku naznačiti i u hrvatskom paru termina. Naziv *pregradnik*, koji se upotrebljava za glasove u kojima se zračna struja pokreće zatvorom koji tvore leđa jezika i meko nepce, ima preširoko značenje, pa se može primijeniti na sve glasove koji se proizvode preprečivanjem prolaza zračnoj struji. Također se premalo razlikuje od naziva *prekidnik*, koji označava plućno pokrenute zapornike (okluzive, plozive,

eksplozive). Taj naziv naročito ne odgovara glasovima iniciranim pokretanjem grkljana (ubačajnici i izbačajnici). Budući da se za plućno pokrenute glasove predlaže skupni naziv *plućnici*, neplućno pokrenuti se mogu nazvati *neplućnici*. Nazivi vokala prema visini jezika, koliko god su potrebni, zvuče nespretno (*visočnik*, *nizačnik*, *nevisočnik*, *nenizačnik*, *srednjik*). Nazivom *nepčanik* (za palatal) ukinut je pojam nepca kao šireg pojma koji obuhvaća tvrdo nepce (*palatum*) i meko nepce (*velum*), čime se vjerojatno željelo izbjeći nespretnost složenih naziva *tvrdonepčani(k)* i *mekonepčani(k)*. Naziv *približenik* (za glas *v*, koji je svrstan u zvonačnike/sonante) previše je sličan nazivu *približnik* (aproksimant, za glasove *r*, *l* i *lj*).

Sljedeća se sugestija ne tiče samo hrvatskog nazivlja. S obzirom da naziv *poluvokal* (engl. *semi-vowel*) ne ističe najvažnije obilježje tih glasova, koje ih po mome mišljenju svrstava na samu granicu između otvornika i zatvornika, trebalo bi inzistirati na upotrebi naziva *kliznik* (engl. *glide*) i *prijelaznik*. I konačno, naziv zastojnik (za glasove *n*, *l* i *r*) nije prikladan, jer s jedne strane djeluje kao izravan prijevod za engleski naziv *stop* (okluziv, zapornik), a s druge strane uključuje (nepotrebnu, zastranjujuću) pomisao na vremenski aspekt (zastoj, zadržavanje), tim više što se odmah nakon tih glasova obrađuju *produžnici*. Ime bi trebalo jasnije naznačiti da je prepreka zračnoj struji nepotpuna. Osim toga, glas *l* ima obilježje kliznika, to jest neproduživih glasova (produženjem izgovora dobiva se vokal). U svrstavanju glasova s obzirom na produživost mislim da bi trebalo razlikovati glasove s potpunim zatvorom od glasova kod kojih zračna struja prolazi kontinuirano (ili kao kod vibranata – s prekidima). Uz kritiku (uglavnom implicitnu) prethodnih opisa nadzubnih i tvrdonepčanih frikativa (*s*, *z* te *š* i *ž*) i afrikate *c*, trebalo je začeti diskusiju o opisu tih glasova. Ta se diskusija mora vezati za inače problematičan fonetski pojam *mjesto artikulacije* (koji je autorica spomenula ali ga je izbjegla definirati) te za problem određenja relevantnog dijela donjeg artikulatora. Ako se mjesto artikulacije određuje kao mjesto najužeg prolaza ili prekida koji čine približeni ili spojeni donji i gornji artikulator, onda je (u našim opisima inače uobičajen) smještaj glasova *s*, *z* i *c* u zubne (dentalne) upitan. (Mjesto artikulacije se nikad ne određuje na donjim artikulatorima, a za te glasove je mjesto najužeg prolaza odnosno zatvora na nadzubnom grebenu, a ne na gornjim zubima.) Trebalo bi zadržati onomatopejsko razlikovno nazivlje za dvije vrste tjesnačnika: piskavci/sibilanti (za dentalne i alveolarne) i šuštavci (za prepalatalne i palatalne).

Nazivlje bi trebalo profinititi i razlikovanjem dodatnog oblikovnog mjesta kao inherentnog obilježja od onog uzrokovanog susjednim glasom. Oboje je pokriveno pojmom *suoblikovanje* (koartikulacija). Trebalo bi također razjasniti značenje naziva *zapornik* (okluziv) i *praskavac* (eksploziv, ploziv): jesu li to nazivi za različite vrste glasova ili ta dva naziva pokazuju dva aspekta iste vrste glasova. Ne dajući primjere, za te nazive autorica kaže da nisu istoznačni, iako u hrvatskom nema fonološke razlike između te dvije vrste glasova (str. 47).

Najopširnije je u knjizi predstavljena razina sloga. Tome bi dijelu dobro došlo mjestimično sažimanje, ponegdje izbjegavajući nepotrebna ponavljanja, ali

ponegdje uz dodatna objašnjenja. Slog je određen kao razina prve govorne artikulacije, područje kontrasta između jednog istaknutog glasa (otvornika) i drugih, neistaknutih glasova (zativornika). To je najmanja izgovorna jedinica uopće te najmanja jedinica u kojoj se ne ostvaruju samo obilježja koja se ponašaju poput čestica, nego i obilježja koja se ponašaju poput valova, jer se prostiru područjem većim od jednog odsječka (glasa). Može ga činiti samo otvornik, ali prototipno je strukturiran nesimetrično: slog obično začine zatvornik ili skupina zatvornika. Slog ima svoj središnji, jezgreni dio (prototipno ga čini otvornik) i svoje rubne dijelove ili padine – pristup i odstup (prototipno ga čine zatvornici). Jezgra i odstup zajedno čine rimu sloga.

Višeglasni fonološki pristup u prikazivanju sloga pokazao se naročito pogodnim. Dana je univerzalna shema (obrazac) sloga, a s pomoću podobrazaca prikazane su druge moguće, rubnije strukture sloga. Razmatra se pitanje dužine sloga – je li ona svojstvo segmenta ili slogovne jezgre. Dan je prikaz nadslogovnih pojava (kod uključivanja prednaglasnice u govornu riječ), razmotren je problem prikaza jednoglasnika i dvoglasnika te u vezi s tim tumačenje uloge prijelaznika *j*. Autorica smatra da u obrazac sloga treba unijeti i indeks zvonkosti glasova, pa prilaže pregled dosad napravljenih ljestvica zvonkosti glasova, uključujući i vlastite. Prikazana su i pravila raspodjele glasova u slogu za hrvatski jezik i raspravljen je problem dijeljenja riječi na slogove. Autorica upozorava da izraz *slovkanje* ne treba upotrebljavati u značenju izgovaranja riječi slog po slog, nego za čitanje slovo po slovo, a za rastavljanje na slogove predlaže termin *slogovanje*. Razlikuje govorno slogovanje (primjerice *hr-va-cka*) od pismovnog slogovanja (*hr-vat-ska*). Također upozorava da se u prikazu sloga mogu razlikovati govorna i slušna inačica – prva kao izraz ekonomiziranja govornikove energije, a druga kao izraz govornikove brige za razumljivost, i zato u službi slušatelja. Kao dokaz govornikove intuicije o granici između jezgre i odstupa autorica navodi igru s umetanjem sloga. Infiks strukture KV (obično je to slog s glasom *p* u pristupu i s jezgrom u kojoj se ponavlja vokal prethodne jezgre) umeće se iza svake slogovne jezgre osnovnog teksta, primjerice: *ja(pa) te(pe) vo(po)li(pi)m*. Nije međutim navedena korist od tretiranja jezgre i odstupa kao slogovne podcjeline. (Sugerirao bih samo da se izrazi *aktivno* i *pasivno* ne upotrebljavaju za govorenje odnosno slušanje, jer slušanje i razumijevanje, a naročito te i sličnih žargonskih igara, itekako slušatelja angažira.)

S obzirom da se u jezgri sloga, u takozvanoj slogotvornoj ulozi, mogu naći i neki zatvornici, a otvornici se mogu naći na rubovima sloga i biti, dakle, neslogotvorni, potrebno je razlikovati pojmovne parove *otvornik* – *zativornik* (unutrašnja obilježja glasova) i *samoglasnik* – *suglasnik* (slogovne uloge glasova). Slogotvornost autorica ne smatra obilježjem glasa/fonema, nego nadodsječnim (suprasegmentalnim) obilježjem. Fonetske razlike između slogotvornih i neslogotvornih fonema (neslogotvorni su otvornici kraći od slogotvornih, a slogotvorni su zatvornici duži od neslogotvornih) pripadaju izbornim a ne inherentnim obilježjima. Zato autorica smatra da takozvano

slogotvorno r ne treba tretirati kao poseban fonem. To tim više što i drugi zatvornici mogu biti slogotvorni (*l, lj, n i s*). (Zato bi se u podnaslovu na str. 185. koji najavljuje razmatranje određenja fonemskog statusa slogotvornog *r* moglo dodati i te druge glasove, jer se u tom odjeljku obrađuju.) U tom je pogledu posebno zanimljiv glas *s* (i inače u jeziku i govoru rubna pojava jer je akustički najviši od svih glasova), za koji se stručnjaci ne slažu treba li ga smatrati izvanslogovnim ili slogotvornim. Još je zanimljivije da se zatvornici češće javljaju u onomatopejskim riječima i onomatopejama, što ukazuje na sljedeću korelaciju među jezičnim slojevima: u jezično rubnim riječima manje su neobične neprototipne uloge glasova.

Razmatrajući problem fonološkog prikaza glasovnih skupina u slogovnom obrascu autorica na str. 112. slijedove glasova kao što su *st, sp, št, zd* i *žd* razmatra kao *obrnute slivenike* (inverzne afrikate), iako u nespreno (i nejasno) formuliranom odlomku na str. 140. i sama kaže da je to protivno govornikovoj intuiciji. Neslogotvornost glasa *j* ne treba okarakterizirati kao *zanimljivost* (str. 148), nego ju obrazložiti kao nužnu posljedicu njegovih obilježja (prijelazni/klizni, pa zato i – neproduživ).

Kao u fonološkom opisu glasova, odnos fonetike i fonologije može se problematizirati i u fonološkom opisu slogova, naročito s pitanjem isplativosti pojedinih vrsta opisa, točnije, s pitanjem što se opisom dobiva a što se gubi. Naime, jednostavnost i ekonomičnost kojoj teži fonološki opis nužno se zasniva na apstrahiranju nekih fonetskih obilježja, i često se može postaviti pitanje opravdanosti njihova izostavljanja.

U određenju naglasaka autorica slijedi francuskog lingvisti i slavista Gardea. Kao što je slog određen kao odnos istaknutog prema neistaknutim glasovima, naglasak je na višoj, sintagmatskoj razini odnos naglašenog prema nenaglašenim slogovima u riječi. Kao obavezni dio govornog niza naglasak ima prototipno kontrastivnu ulogu, a razlikovna mu je uloga rubna. Prva je uloga na sintagmatskoj jezičnoj osi, a druga na paradigmatskoj. Tako se prozodijska obilježja vide kao slojevita: u jednom se sloju javljaju naglasci (kad je naglasak pridružen riječi), u drugom prozodemi (kad je naglasak pridružen morfemima i djeluje kao razlikovno obilježje) te kao dio intonacije (kad je pridružen rečenici).

Naglasak je sastavljen od triju nezavisnih obilježja – udara (jačine), tona (visine) i dužine (trajanja). Ta se obilježja u višeglasnom obrascu prikazuju u zasebnim simultanim dionicama. Tonske oblike naglasaka u kojima se visina mijenja za vrijeme trajanja autorica zove *sliveni tonovi* (druga ranija imena su *složeni, konturni, dinamični* i *pokretni*). Time sugerira analogiju s glasovnim slojem, gdje slivenima zove afrikate i diftonge. U višem sloju, intonacijskom, predlaže da se ne upotrebljava termin *sliveni*, nego *obrisni ton* ili *obris* (prema engl. *contour*). Autorica kritizira tradicionalno nazivlje i grafičke oznake za hrvatske naglaske, ali ne vjeruje da će se ono promijeniti. Sve je hrvatske naglaske odredila kao slivene, iako u njihovom toku nema za prepoznavanje naglasaka relevantne promjene smjera u kretanju tona. (U priloženom rječniku glasovnog nazivlja slivenost se određuje kao slijed različitih ili suprotnih

obilježja u jednoj fonološkoj jedinici.) To nije ni u skladu s opisom u kojem kaže da je u hrvatskom jeziku samo jedan visoki ton, na udarnom (kod jednosložnih ili silaznih naglasaka) ili zaudarnom slogu (kod dvosložnih ili uzlaznih). Mislim da bi pojam *sliveni* trebalo sačuvati za oblike kakvi se javljaju u višem, intonacijskom sloju, u rečeničnom naglašavanju (silazno-uzlazne, uzlazno-silazne i još složenije jezgre). Također bi trebalo dvoznačnu upotrebu termina naglasak, koji u knjizi označava i širi pojam (uključuje i udarna i tonska isticanja), ali i užu (kao prijevodni ekvivalent engleskog termina *accent*, kojim se označava i udarno i tonski obilježeno isticanje sloga riječi). Iako uobičajen, termin *ton* također ne označava točno pojam kojem se pridružuje, jer izvorno označava harmoničan zvuk na jednoj visini, a u intonološkoj se literaturi obično njime označavaju i konturni oblici.

Višeglasni prikaz metričkom mrežom uspoređen je s generativnim i pokazane su njegove prednosti: jednostavan je, primjenjiv na različite podjezike jednog jezika, jasno pokazuje slojevitost i odnose među slojevima, koji su prikazani kao dionice: glas, mora, slog, stopa, riječ, s time da se može dodati rečenična dionica, a s njome dodatni sloj isticanja sloga (rečenični naglasak), ili neprototipno, izmještanje rečeničnog naglasaka na nenaglašeni slog riječi. U fonološkom prikazu stopa je dio riječi, sloj između sloga i riječi (riječ *obradovati* ima dvije stope: *obra-dovati*). Prikaz dužine ovisi o tome tretira li se dužina kao obilježje otvornika (segmenta, glasa) ili samoglasnika (sloga). Ako je obilježje sloga, dugi se slog može prikazati kao sastavljen od dvije more, dakle s jezgrom koja se grana. Razlikuje se naglasak kao obilježje riječi i naglasak određen kontekstom, primjerice u spoju prednaglasnice (proklitike) i naglasnice.

Predstavljena je tipologija naglasnih sustava i mjesto hrvatskog naglasnog sustava u njoj. Hrvatski je određen kao jezik s visinskim naglaskom (visinske razlike među slogovima dio su jezičnog opisa riječi ili su uvedene preobličnim leksičkim pravilima), kao jezik s ne posve slobodnom raspodjelom naglasaka te sa slogovnim, a ne udarnim ritmom. U hrvatskom razlikovni mogu biti mjesto udara, dužina naglasaka i mjesto visokog tona (na udarnom ili zaudarnom slogu). Višeglasni opis pregledno prikazuje (prototipnu) spojenost udara i visokog tona u jednosložnim (silaznim) naglascima i njihovu (rubnu) razdijeljenost u dvosložnim (uzlaznim) naglascima.

S obzirom na aktualnu kontroverzu o budućnosti hrvatskog naglasnog sustava te u vezi s time kako ga treba standardizirati, poglavlje o naglasku bit će naročito zanimljivo standardolozima. Prema uzlaznim naglascima odnosi se ambivalentno, čime odražava aktualnu kontroverzu o uzlaznim naglascima (naročito kratkouzlaznom) u hrvatskom standardu. S jedne strane autorica kaže da je razjedinjenost udara i visokog tona fonološka napetost koja služi većoj razlikovnosti u jeziku, a s druge strane kaže da uzlazni (naročito kratkouzlazni prema kratkosilaznom) imaju malu razlikovnu moć. Njezina je pretpostavka da će se uzlazni naglasci očuvati samo u ustanovama gdje će se njegovati «iz estetskih razloga». Drugu kontroverzu, o raspoređivanju silaznih naglasaka (smiju li u standardnom hrvatskom biti raspoređeni i na nepočetnim slogovima

riječi), autorica rješava tako da silazne naglaske i naglašenost početnog sloga tretira kao prototipne pojave, a uzlazne naglaske i silazne raspoređene na nepočetnim slogovima smatra rubnim pojavama, vezanim najviše za riječi koje su inače u jeziku rubne: imena, složenice i riječi stranog podrijetla. Te rubne pojave ne treba smatrati nečim što narušava standard, nego ga one proširuju. U hrvatskom se kao problem javlja zaudarna (zanaglasna) dužina. Ona je u knjizi određena kao prozodijska pojava, a ne naglasna. Kao obilježje leksičkog morfema (primjerice *čuva:r*) zaudarna dužina nije dio fonološkog sustava jer dužina je fonetsko a ne fonološko obilježje i jer je predvidljiva. Dužina gramatičkih morfema (kao što su prezentska i gentivna) jest razlikovna i fonološka i kao takva potrebna – njezino bi izostajanje osiromašilo jezik.

U sljedećem izdanju, koje autorici i nama želim što prije, trebalo bi ispraviti neke nedostatke. Na primjer, nejasno je opisana artikulacija glasova č, š i ž. (str. 16); Gussenhoven i Jakobs (spomenuti na str. 43) nisu navedeni u popisu literature; ima grešaka u višeglasnim shemama na str. 206. i 211.; u podnaslovima na str. 141. i 144. nije navedeno kome pripadaju ljestvice zvonkosti, a dobro bi bilo jasnije prikazati odnos inačnosti i rubnosti uz primjer odvoglasnjenja (diftongizacije) izgovora u riječima *autor* i *četрнаest*.

I da zaključim: dobili smo dugo očekivanu knjigu. Studenti će iz jasno i pregledno pisanog teksta moći učiti, ali ne samo podatke kao prihvaćene činjenice, nego također pristup predmetu i (kritički) pristup postojećim jezičnim opisima. Sustručnjaci su dobili dobar pregled znanja o predmetu i brojne poticaje za diskusiju. A što se tiče autoričine unaprijedne zahvale čitateljima u predgovoru na blagosti i strpljivosti u čitanju, želio bih naglasiti da mi strpljivosti nije trebalo, a u kritičkim primjedbama, koje se možda ne čine blagim, volio bih da se prepozna dobrohotnost i prihvaćanje poziva na razgovor.

Ivan Ivas